
IZVJEŠTAJ O SPROVOĐENJU

*STRATEGIJE INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA U CRNOJ GORI
2019-2025*

za 2019. godinu

Podgorica, februar 2020. godine

Uvod

Strategija inkluzivnog obrazovanja (2019-2025) određuje dalje pravce razvoja obrazovanja za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama. Dokument predstavlja nastavak realizacije mjera Strategije inkluzivnog obrazovanja koja je obuhvatila period od 2014. do 2018. godine i oslanja se na obavezujuća međunarodna načela, standarde i preporuke Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

Strategija uključuje principe, teorijska i praktična dostignuća u pravcu razvoja potencijala djece sa posebnim obrazovnim potrebama, ali i samog društva. Pristup je zasnovan na pravima, ima za cilj prevenciju, uklanjanje prepreka u pogledu učešća i postignuća tokom školovanja za svu djecu.

Vodeće načelo Strategije inkluzivnog obrazovanja je - Promocija, zaštita, osiguranje punog i ravnopravnog učešća sve djece sa posebnim obrazovnim potrebama u inkluzivnom obrazovanju bez diskriminacije, isključivanja i na osnovu jednakosti sa drugima.

Vizija Strategije inkluzivnog obrazovanja glasi: Djeci sa posebnim obrazovnim potrebama obezbijediti dostupno, pristupačno i kvalitetno inkluzivno obrazovanje na svim nivoima.

U okviru Strategije inkluzivnog obrazovanja definisana su tri strateška cilja i to:

- Strateški cilj 1: Obezbijediti i primijeniti dostupnost i pravičnost obrazovanja za svu djecu zajedno sa vršnjacima kroz neophodnu međusektorsku podršku.
- Strateški cilj 2: Osigurati i sprovesti jednakost i kontinuitet inkluzivnog obrazovanja kroz uspješnu saradnju unutar i između sektora i tranziciju sa nivoa obrazovanja.
- Strateški cilj 3: Podržati i unapređivati kvalitet inkluzivnog obrazovanja kroz jačanje školskih politika, kulture i prakse.

Strategija inkluzivnog obrazovanja je razvijana kroz participativni proces svih relevantnih subjekata. U skladu sa tim u realizaciju definisanih aktivnosti uključeni su, pored Ministarstva prosvjete, i Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo zdravlja, Zavod za školstvo, Centar za stručno obrazovanje.

Rezime

Aktivnosti definisane Strategijom inkluzivnog obrazovanja (2019-2025) koje su započete u skladu sa planom realizuju se očekivanom dinamikom. Posebno je snažan akcenat u prethodnom periodu je stavljen na ranoj i kontinuiranoj podršci djeci.

Neposredan rad je baziran na njihovim potrebama, mogućnostima i individualizovano se koncipira. U tu i svrhu snaženja kompetentnosti se sprovode ciljane, specijalizovane obuke i

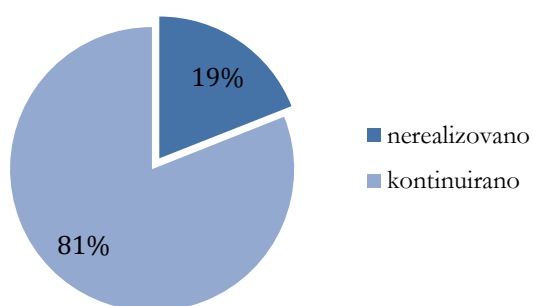
praktično vođenje kadra uz stalnu podršku specijalizovanih, bolje organizovanih i više dostupnih profesionalaca.

Teži se uvezivanju sistema i razvijanju nedostajućih usluga, na bazi podataka iz prakse i prateće evidencije.

Stoga je prepoznato da u narednom periodu potrebno raditi na unapređenju uslova, poboljšati ulazne i servise koji treba da osnaže sistem inkluzivnog obrazovanja.

S obzirom da se radi o obrazovnom sistemu veliki broj aktivnosti se sprovodi konitnuirano. Tako je i sa realizacijom akcionog plana. U toku je realizacije 25, dok je nerealizovano ostalo šest aktivnosti.

Grafikon 1: Procenat realizacije aktivnosti

Za punu realizaciju je ključno da se prevazići izazovi vidljivi u razumijevanju i prihvatanju inkluzivnog koncepta, potom percepciji potreba djece i porodica u svim resorima, da se preuzme pristup i profesionalni stav zasnovan na modelu ljudskih parava, obezbijede profesionalni resursi i usluge, prije svega u oblasti ranog razvoja ove djece koje pratin zadovoljenje i podrška za ostvarivanje psiho-socijalnih potreba porodica.

U dosadašnjoj realizaciji aktivnosti utrošeno je 7.905.220,61 €.

Opservacija - afirmacija i uvid u rezultate

U dosadašnjem toku realizacije Strategije inkluzivnog obrazovanja aktivnosti se realizuju u odnosu na definisane strateške, postavljene ishode, očekivane rezultate, prilikom čega ističemo da se značajan broj aktivosti međusobno povezuje i usaglašava.

U okviru strateškog cilja 1, operativnog cilja 1A - Unaprijeđena međusektorska saradnja i inkluzivna kultura i praks, formiran međuresorni tim za praćenje realizacije definisanih aktivnosti. Njega čine predstavnici ključnih institucija koje se bave vaspitanjem i obrazovanjem djece sa posebnim obrazovnim potrebama, implementacijom, podrškom, savjetovanjem u sistemima dječije, socijalne i zdravstvene zaštite sa ciljem da se unaprijedi interna i međuresorna saradnja. Sa druge strane dio dinamike je unutarsektorski te bilježimo i izazove koji utiču da dio

aktivnosti, dominantno u okviru ovog cilja nije realizovan. Oni se posmatraju u odnosu na organizacione kapacitete i mogućnosti sprovođenja istraživanja.

Posebno kroz operativni cilj 1B - Unaprijeđen sistem usluga na nivou lokalne zajednice u svim sektorima, u kojemu izazov predstavlja i dalje prisutan medicinski model, otežan otklon od istog, te imamo nerealizovane aktivnosti koje se odnose na ranu identifikaciju i tretman djece, saradnju sa ostalim oblastima i uslugama podrške. U narednom periodu neophodno je preći na model ljudskih prava koji će omogućiti pravovremeno otkrivanje smetnje, adekvatan tretman i podršku za dijete i njegovu porodicu, koji fokus stavlja na njegove mogućnosti i osposobljavanje za samostalno funkcionisanje. Afirmativno je i važno da u sistemu obrazovanja i vaspitanja, a u direktnoj vezi sa obrazovnom inkluzijom, tokom prethodne godine veliki fokus je bio stavljen na rani razvoj, odnosno podršku za djecu u predškolskim ustanovama cijeneći značaj ove uzrasne dobi za dalja postignuća djece (rana intervencija, obuke, prilagođavanje rada, materijala, pristupa). Potom, radili smo na podršci inkluzivnom obrazovanju kroz angažman resursnih centara u odnosu na individualni rad, obuke, asistivne usluge koje nude. Ovo uključuje i unapređenje angažovanja škola sa integrisanim odjeljenjima kao podružnicama resursnih centara.

U direktnoj konekciji je i sprovođenje aktivnosti kroz operativni cilj 3 (Unaprijeđen pristup obrazovanju i obrazovnim uslugama), te snažna opredijeljenost ka stvaranju uslova za rast, razvoj i učenje kroz poboljšanje pristupačnosti, obezbjeđivanje, nabavku ili samostalnu produkciju specijalizovanih i individualizovanih nastavnih sredstava.

Gledano u odnosu na strateški cilj 2 svi operativni cljevi, čija je realizacija očekivana u ovom periodu, su u punoj funkciji. Njihovo sprovođenje je stalno.

Tako se kroz Operativni cilj 2A - Obezbijeden kontinuitet i kvalitet obrazovanja za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama dominantnio radilo na stvaranju pozitivni klime i etosa koji vodi nediskriminaciji i prihvatanju u školama. Akcenat je na kontinuitetu, podršci po i između nivoa obrazovanja i vaspitanja. Pažnja je posvećena i poboljšanju razmjene informacija unutar sektora obrazovanja i vaspitanja od vrtića ka osnovnim školama i tokom osnovnog obrazovanja. Tako ističemo da je u toku je izrada programa prelaza sa razredne na predmetnu nastavu, koja će omogućiti bolju pripremu djeteta za veći broj nastavnika, kao i adekvatniju realizaciju predmetnih programa.

Sa druge strane, u okviru operativnog cilja 2B - Unaprijeđen kontinuitet obrazovanja nakon završenog obaveznog obrazovanja stalno se vrše obuke nastavnika usmjerene ka poboljšanju kompetencija i stavova. Zatim, izrađuju se i sprovode programi prelaza iz osnovne u srednju školu, kao i iz srednjeg obrazovanja ka zaposlenju.

Ističemo da se posebno nadogradila saradnja sa sistemom dječije i socijalne zaštite te kroz operativni cilj 2C (Unaprijeđen i koordinisan sistem podrške djeci sa posebnim obrazovnim potrebama) smo postavili zajedničke osnove da djeca na lokalnom nivou dobiju potrebne, a dostupne usluge. Tokom sprovođenja i praćenja ovog cilja uočeno je da bi se u potpunosti ispunio strateški cilj 2 i osigurala jednakost i kontinuitet inkluzivnog obrazovanja akcenat treba staviti na programe promocije prava i mogućnosti djece sa posebnim obrazovnim potrebama u cilju njihovog budućeg zapošljavanja.

Da bi iskazali rezultate u okviru strateškog cilja 3 ukazujemo da je on uvezan i isprepletan sa prethodnim aktivnostima, čini istovremeno njihov sastavni, ali i potporni sistem.

Tako se kroz operativni cilj 3A - Unaprijeđen kvalitet obrazovanja za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama postiglo bolje uvezivanje nivoa politike, i ustaniva zaduženih za implemenatciju i podršku školama. Ojačan sistem edukacije, praktikovanja usvojenih vještina. Posebno je ojačano i osnaženo korišćenje postojećih stručnih kapaciteta. Radilo se na redefinisaniu usluga koje nude mobilne službe, a što je dio dostupnosti, podrške, kvaliteta rada u inkluzivnom obrazovanju. Treba istaći podršku koju je Crna Gora dobila kroz IPA projekat, a preko koga će biti unaprijeđena pristupačnost, opremljenost i uslovi, kao i prilagođenost nastavnog procesa kroz modularizovani programe stručnog obrazovanje.

Dominatno su očekivani ishodi operativnog cilja 3B - Unaprijeđen sistem kontrole kvaliteta i prikupljanja podataka. U cilju postizanja strateškog cilja 3 i unapređenja kvaliteta inkluzivnog obrazovanja neophodno je u narednom period dodatno podržati neposrednu podršku nastavnicima za rad u učionici kroz model praktičnog vođenja, kao i kroz obuke u okviru profesionalnog razvoja. Ključno je da se istrajno radi na aktivnom i odgovornom pristupu kadra u obrazovno-vaspitnim ustanovama.

Kako se radi o obrazovnom sistemu sve aktivnosti s ralizuju kontinuirano stoga ne postoji ni jedna aktivnost koja bi mogla biti realizovana u cjelosti u prvoj godini realizacije Strategije: većina je osnov za dalji radi, mnoge jesu kao polazne i završene, ali se tek puna implementacija očekuje.

Stepen realizacije u skladu sa predviđenom dinamikom i postavljenim rokovima je sledeći:

- nerealizovano 6 aktivnosti – 19%
- u toku ili se kontinuirano realizuje 25 – 81%.

U procentima nijesu uračunate aktivnosti čiji početak realizacije je planira za 2020 i 2021. godinu, bez obzira da li počela realizacija ili ne.

Lista skraćenica

- CSO – Centar za stručno obrazovanje
- ICF – Međunarodna klasifikacija funkcionisanja, invaliditeta i zdravlja
- IROP – Individualni razvojno-obrazovni program
- ITP – Individualni tranzicioni plan
- MEIS – Crnogorski obrazovni informacioni sistem
- MPS – Ministarstvo prosvjete
- MRSS – Ministarstvo rada i socijalnog staranja
- MZ – Ministarstvo zdravlja
- NVO – Nevladine organizacije
- UNCRPD – Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom
- ZSDZ – Zavod za socijalnu i dječiju zaštitu
- ZUNS – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- ZzŠ – Zavod za školstvo

Tabela dinamike realizacije

Strateški cilj 1: Obezbijediti i primijeniti dostupnost i pravičnost obrazovanja za svu djecu zajedno sa vršnjacima kroz neophodnu međusektorsku podršku						
Aktivnost koja utiče na realizaciju	Odgovorni	Datum početka	Datum završetka	Status realizacije	Obrazloženje, preporuke za dalju realizaciju, novi rok	Sredstva plan¹ – utrošak, obrazloženje
Uspostaviti tim za praćenje Strategije i razvoja inkluzivnog obrazovanja, sa jasnim sektorskim ulogama i nadležnostima.	MP	2019	2025	Formiran je tim za praćenje Strategije. Tim se sastaje kvartalno	Ubuduće osnažiti pojedinačne odgovornosti	Planirano 6000, utrošak 0 - članovi tima u okviru redovnih poslova obavljaju ovu funkciju.
Uspostavljanje sistema, mehanizama, procesa međusektorske saradnje između sektora obrazovanja, zdravstva i socijalnog staranja radi praćenja napretka u pogledu implementacije mjera i zadataka Strategije.	MP, donatori	2019	2025	U junu 2019. godine održan sastanak sa centrima za socijalni rad. Postavljen osnov za saradnju i definisana je uloga resursnih centara u socijalnoj inkluziji, istaknut značaj partnerstva i međusektorske saradnje i dogovoren model upućivanja djece i roditelja u resursne centre i plaćanja usluga od strane centara za socijalni rad. Izmijenjen i dopunjen je Pravilnik o načinu, uslovima i postupku za usmjeravanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama.	Ubuduće snažiti, razumijevanje, kapacitete i pojedinačne odgovornosti	Planirano 25000, utrošak 0 jer su do sada aktivnosti realizovane kroz redovan opis poslova.

¹ Planirana sredstva se odnose na kompletan period realizacije akcionog plana u kojem su data sumarno. Utrošak predstavlja uložena sredstva za 2019.

Organizacija radionica u cilju izgradnje kapaciteta i razvijanje pozitivnih stavova za ključne državne funkcionere i donosiocje politika iz sektora zdravstva, obrazovanja, socijalne i dječije zaštite u vezi sa podizanjem nivoa svijesti u odnosu na njihovu ulogu u zaštiti ljudskih i dječijih prava.	MP, donatori	2019	2025	Nije realizovana	Obuka će biti organizovana 2020. kroz IPA projekat „Unapređenje obrazovnih programa i usluga za zadovoljenje potreba marginalizovanih grupa”	Planirana sredstva za ovu aktivnost iznosila su 3.000 €, a u budućem periodu će biti utrošena projektno, ne iz budžeta.
Sprovesti istraživanje o znanju, stavovima i praksama u odnosu na djecu sa smetnjama u razvoju i na bazi rezultata sprovesti aktivnosti, radionice i kampanje.	MP, MRSS - ZZSDZ/ MZ	2019	2025	Kontinuirano se radi na promociji inkluzivnog obrazovanja. U školama se organizuju dani nediskriminacije.	U daljoj realizaciji s stalno pratiti i procjenjivati inkluzivni ambijent i održati kontinuitet aktivnosti	Planirano 30000, utrošeno 200 eura iz razloga što smo za koncipiranje mjera koristili raspoložive nalaze nadzora ZzŠ, Sredstva iz Projekta s UNICEF ²
Razviti multidisciplinarni pristup za unapređenje sistema podrške za ranu identifikaciju i intervenciju, razvoj djeteta, zaštitu djece sa smetnjama u razvoju.	MZ	2019	2025	Nije realizovano	Razlozi su i dalje prisutan medicinski model, nedovoljni ljudski resursi. MZ očekuje se da će do kraja 2020. obrazovati multidisciplinarnе timove koji	Planirano 6000, utrošeno 0. Plan MZ i donatori

² Za dostupne, pravične, jednake, kontinuirane i kvalitetne mogućnosti u inkluzivnom obrazovanju

					će raelizovati aktivnost.	
Sprovođenje radionica za primjenu plana podrške u svim sektorima.	MZ	2019	2025	Nije realizovano	Razlozi su i dalje prisutan medicinski model, nedovoljni ljudski resursi, razumijevanje inkluzivnog koncepta. Postoji Savjetovalište za brak i porodicu - škola roditeljstva za cjeloživotno zdravlje - nije fokusirana na oblast djece sa smetnjama u razvoju – generalizovana je. Povezati u 2020 sa prethodnom aktivnosti	Planirano 6000, utrošeno 0. Plan MZ, donatori NVO
Određivanje stručnih radnika za dijete i porodicu u centrima za socijalni rad i razvoj kompetencija kadra za rad sa ovom populacijom.	MRSS- ZSDZ	2019	2025	Priprema za analizu potreba građana za uslugama u socijalnoj i dječjoj zaštiti u svim opštinama. ZzSDZ sprovodi akreditovane programe obuka koje se odnose na podizanje kvaliteta znanja i profesionalne prakse iz ove oblasti. Organizovano šest obuka i to: „Upotreba asistivne tehnologije u udruženjima i ustanovama socijalne i	Održati kontinutet aktivnosti, primjenu preporuka oslonjenih na rezultate analize, projektnih postignuća	Planirano 3000. Obzirom na kompleksnost, razvijene i akreditovane programe i interesovanje NVO utrošak je već postignut.

				dječje zaštite“ (20 učesnika), „Kreiranje programa usluge kroz adekvatnu procenu mogućnosti korisnika“ (27 učesnika), „Upotreba asistivne tehnologije u udruženjima i ustanovama socijalne i dječje zaštite“ (11 učesnika), „Osnovna obuka za rad u dnevnim centrima“ (11 učesnika), „Osnovna obuka za rad sa porodicama“ (21 učesnik) i „Obuka za stručne radnike i saradnike o usluzi personalne asistencije“.		Očekuje se i veće ulaganje prije svega u kapacitete kadra. Sredstva su obezbijedena iz donacija 3.000 eura
Na osnovu analize usluga u domenu zdravlja, obrazovanja i socijalne i dječje zaštite napraviti dodatnu analizu potreba za novim uslugama i u skladu sa rezultatima razvijati ih i licencirati, standardizovati nove usluge.	MZ, MRSS - ZSDZ	2019	2025	UNICEF je pripremio Analizu podrške i multisektorskog odgovora na potrebe djece sa smetnjama u razvoju u Crnoj Gori. U toku je izrada Analize o održivosti sistema socijalne i dječje zaštite za OSI i djecu sa smetnjama u razvoju i Analize potreba i mogućnosti za uspostavljanje Centra podrške za život OSI u zajednici	U buduću primijeniti preporuke Analize	Planirano 50000 Utrošak do sada 10000 Donacija UNICEF
Izgradnja kapaciteta donosioca odluka u sektoru zdravstva za razvoj i primjenu alata zasnovanog na modelu ljudskih prava, osmišljavanje i sprovođenje usluga, mjera programa rane intervencije.	MZ	2019	2025	U pripremi Uputstvo od strane Ministarstva zdravlja za sprovođenje usluga mjera i programa rane intervencije koje će omogućiti zdravstvenim radnicima i zdravstvenim saradnicima da ovoj oblasti imaju pristup u skladu sa strateškim opredjeljenjima i Konvencijom o pravima djeteta.	Nakon donošenja Uputstva osigurati primjenu	Planirano 15000 Utrošeno 0 jer se aktivnost realizuje kroz redovan opis poslova.
Razvoj i primjena plana podrške za djecu i porodicu kao mehanizam saradnje zdravstvenih usluga sa predškolskim ustanovama, osnovnim školama, resursnim i centrima za socijalni rad.	MZ	2019	2025	Nije realizovano	Razlozi su jer prelazak na multisektorski pristup od strane ustanova na primarnom nivou	Planirano 15000 Utrošak 0 zbog nerealizovanja Plan da se u buduću obezbijede sredstva od MZ i donatora

					zdravstvene zaštite je postupan. i dalje dominira medicinski, a ne model ljudskih prava. Aktivnost preusmjerena za 2021.	
Uspostaviti sistem praćenja i evaluacije za ranu identifikaciju i intervenciju tako da postoje interne i eksterne mjere obezbjeđivanja kvaliteta u skladu sa modelom ljudskih prava.	MZ	2019	2025	Nije realizovano.	Predstavljena aktivnost - praćenje djece do navršetka prve godine života u oblasti ranog ultrazvuka kukova – ne ispunjava kriterijum očekivanog ishoda. Uбудuće potrebno da se uspostavi rana detekcija svih smetnji prema modelu ljudskih prava.	Planirano 15.000€ Predstavljena aktivnost se realizuje kroz redovna budžetska sredstva
Unaprijediti model podrške u sistemu vaspitanja i obrazovanja.	MP, donatori	2019	2025	U resursnim centrima se realizuje rana intervencija, individualni tretmani, kroz uspostavljene asistivne kabinete se izrađuje specijalizovana didaktika, radni materijal, nude sredstva potpomognute komunikacije, obilaze škole. Sprovedena dvodnevna obuka škola s integrisanim odjeljenjima od strane	Uбудuće pratiti i podržati primjenu u školama	Planirano ukupno 25000 Utrošeno 2.280 eura iz donacije UNICEF-a

				resursnih centara za izradu prilagođenog materijala i prvi krug obilazaka. Tokom 2019. godine angažovano je 30 članova mobilnog tima koji su ukupno realizovali 1280 polusatnih aktivnosti. „Young Athletes“ program se sprovodio u 7 opština (Podgorica, Bar, Cetinje, Nikšić, Herceg Novi, Pljevlja, Bijelo Polje), 7 JPU i 18 vaspitnih jedinica za 442 djece sa i bez smetnji u razvoju. 57 obučanih vaspitačica.		9.862 eura utrošeno iz budžeta ZzŠ 17.000 eura donacija Special Olympics International.
Izvršiti procjenu i poboljšanje pristupačnosti obrazovno-vaspitnih ustanova i potreba za specijalizovanom opremom i nastavnim sredstvima.	MP, donatori	2019	2025	Priprema za adaptaciju najmanje osam obrazovno – vaspitnih ustanova i obezbjeđivanje osnovnog asistivnog paketa za 40 škola. Za 20 škola i sva 3 resursna centra obezbijeđeni interaktivni zidovi (potpomognuta komunikacija – ozvučavanje riječi).	U narednom periodu potrebno obezbijediti konitnuitet i kvalitet	Planirano za cio period Strategije 5000000, Utrošak 200.000 eura kroz IPA projekat ³ 5.000 Societe General Banka - donacija
Izrada potrebne literature i nastavnog materijala prema procjeni potreba nastavnog procesa.	MP, ZUNS	2019	2025	Sa NVO „Zračak Nade“ organizovana je dvodnevna obuka „Korišćenje asistivne tehnologije u radu sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama". Sa NVO „Zračak Nade“ organizovana je dvodnevna obuka „Korišćenje asistivne tehnologije u radu sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama".	Ubuduće održati primjenu naučenih vještina, podržati dalje projekte Do kraja dobiti	Za ukupni period planirano 35000 12.424 eura MPS – Raspodjela sredstava od Igara na sreću

³ „Unapređenje obrazovnih program i usluga za zadovoljenje potreba marginalizovanih grupa”

				Sa UNICEF-om uključeni u regionalni program „Za svako dijete GLAS“, kroz koji se radi na kreiranju osnovnog paketa komunikacionih simbola i aplikacije za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama - nabavljeno 25 tableta i testira se na 25 djece.	preporuke za efikasnu primjenu i proširiti korišćenje aplikacije	12.555 eura Donacija UNICEF-a
Strateški cilj 2: Osigurati i sprovesti jednakost i kontinuitet inkluzivnog obrazovanja kroz uspješnu saradnju unutar i između sektora						
Kontinuirane aktivnosti u vezi sa programom prelaska iz vrtića u osnovnu školu.	MP, MZ, obrazovno - vaspitne ustanove	2019	2025	U prethodnom periodu kao osnov definisan portfolio za praćenje razvoja djece u toku predškolskog vaspitanja i obrazovanja Sproveden monitoring, organizovano pet prezentacija upotrebe i značaja Portfolia predstavnicima škola i pedijatra iz domova zdravlja.	I dalje osigurati stalnost aktivnosti, razmjenu i saradnju	Za cio period planirano 15000 eura, a u ovom utrošak 2.500 eura iz donacije UNICEF-a ⁴
Usaglašavanje planova podrške od strane zdravstvenih ustanova sa programima prelaska iz vrtića u osnovnu školu.	MZ	2019	2025	Nije realizovano.	Do sada fokus bio na redovnoj vakcinaciji i sistematskim pregledima djece – ne ispunjava kriterijum postavljenog ishoda. Uбудućе potrebno da se uspostavi očekivani model saradnje.	Predviđeno ukupno 10000 MZ ističe da se aktivnost realizuje kroz redovni posao

⁴ Podrška kvalitetu, dostupnim uslugama i obuhvatu ranog učenja i razvoja u okviru predškolskog vaspitanja i obrazovanja

Sprovođenje mjera u osnovnim školama koje treba da olakšaju prelaz i privikavanje djeteta iz razredne na predmetnu nastavu.	MP, ZZŠ	2019	2025	Tim sastavljen od učitelja, nastavnika, psihologa i defektologa je koncipirao mjere koje kao osnov treba da olakšaju prelaz djeteta sa posebnim obrazovnim potrebama na predmetnu nastavu. U toku pilotiranje programa	U buduću obezbijediti kvalitet primjene	Predviđeno za cio period 5000 Do sada utrošeno 1.250 eura iz donacije UNICEF-a
Kreiranje i primjena modela stručne podrške u vezi sa karakteristikama i potrebama svake ključne razvojne faze djece sa posebnim obrazovnim potrebama.	MP, ZZŠ, RC, stručne službe škola	2019	2025	U saradnji sa UNICEF-om u toku je realizacija Programa: Za dostupne, pravične, jednake, kontinuirane i kvalitetne mogućnosti u inkluzivnom obrazovanju. Tokom dvodnevne radionice definisan protokol za praćenje, urađen plan monitoringa i podrške za sprovođenje programa koji su u prethodnom periodu pokrenuti (odnose se na rad s djecom s intelektualnim smetnjama, autizmom, teškoćama čitanja i pisanja, korišćenja Daisy udžbenika) i postavljen coaching model (neposredna podrška nastavnicima u učionici za primjenu). Pripremljen materijal za savladavanje izazova razvojnih faza puberteta i adolescencije, slijede obuke Nakon obuke za izradu specijalizovane didaktike za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama izvršen je prvi krug obilazaka vaspitno-obrazovnih ustanova u cilju praktičnog vođenja za primjenu stečenih znanja.	U buduću obezbijediti primjenu u svim školama	Predviđeno za cio period 5000 Do sada utrošeno 3.050 eura iz donacije UNICEF-a Predviđeno za cio period 5000 Do sada utrošeno 3.000 iz donacije UNICEF-a – ova oblast jeste pod velikom pažnjom i podrškom – urađena dobra logistika
Sprovođenje aktivnosti nediskriminacije i prevencije nasilja i zaštite djece sa posebnim obrazovnim potrebama na nivou škole.	ZZŠ, CSO	2019	2025	Radionice namijenjene promociji <i>NEdiskriminacije</i> se realizuju u većini osnovnih škola. Paket radionica je proslijeđen svim školama i nalazi se na školskom portalu. Stručne službe škola polugodišnje informišu Zavod za školstvo putem izvještaja o realizaciji radionica. U revidiranom Uputstvu za	U buduću obezbijediti stalno sprovođenje	Planirano 1000, a dio aktivnosti se realizuje kroz redovno funkcionisanje škola i iz redovnih sredstava

				postupanje u slučaju nasilja posebno tretirana djeca sa smetnjama u razvoju. U 15 škola škola realizuje se projekat „Kvalitetno obrazovanje za sve“ orijentisan an inkluzivnost, nediskriminaciju, demokratičnost.	Nadalje obezbijediti kvalitet primjene	Obzirom na univerzalnost teme 300.000 dodatno obezbijedeno kroz sredstva SE, utrošeno 15.000€.	
Promocija, nastavak obuke, pravovremeno i kvalitetno intersektorsko sprovođenje ITP 1 i ITP 2.	MP, CSO	ZZŠ,	2019	2025	Uz podršku Kultur Kontakta do sada su realizovane četiri dvodnevne obuke Individualizacija i tranzicija ka i u srednjem obrazovanju, koje su obuhvatile 96 nastavnika osnovnih i srednjih škola. NVO NARDOS realizovao pet obuka na temu „Podrška razvoju inkluzivnog obrazovanja u srednjim školama“ (IROP, ITP2) u Pljevljima, Podgorici, Beranama, Kolašinu i Rožajama koji je obuhvatio 131 učesnika.	Ubuduće obezbijediti dalje obuke Ubuduće podržati dalju saradnju s NVO	Ukupno planirano 10.000 eura, Zbog značaja oblasti imamo interesovanje donatora i NVO 2.000 Donacija KulturKontakta 10.924, Sredstva MPS – Konkurs Igre na sreću
Razvoj pozitivnih stavova i kapaciteta zaposlenih u srednjim školama.	MP, CSO		2019	2025	U četiri srednje škole realizuje se „Program za mlade“ Specijalne Olimpijade (Međunarodni Youth program) Opremanje četiri škole za formiranje školskih sportskih inkluzivnih timova, promocije, radionice sa učenicima.	Ubuduće finalizovati započete aktivnosti i stalno raditi jačanju stavova	Ukupno planirano 13000 Do sada utrošeno 8.600 eura iz donacije UNICEF-a
Podsticati izradu novih modularizovanih programa, proširenje ponude programa stručnog obrazovanja, uključivanje učenika s posebnim obrazovnim potrebama u dualno obrazovanje	MP, CSO		2019	2025	U okviru IPA projekta Podrška privrede u razvoju novih kvalifikacija potrebnih tržištu rada u toku je razvoj oko 35 standarda zanimanja, koji će ući u 12-tak obrazovnih programa. Kroz IPA Projekat „Unapređenje obrazovnih programa i usluga za zadovoljenje potreba marginalizovanih grupa” radi se na adaptaciji najmanje 15 novih programa.	Finalizovati projektnu aktivnost i obezbijediti dalju primjenu	Planirano za cio period 200000, utrošeno do sada 30.000 eura kroz IPA projekat
Promocija zapošljavanja osoba sa posebnim obrazovnim potrebama.	MRSS		2019	2025	U toku izrada Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju.		Za cio period planirano 2500,

				1. Odobreno 57 projekata u kojima je uključeno 383 lica sa invaliditetom. 2. 701 subvencija obezbijeđena (270 produženje).		kroz Fond za profesionalnu rehabilitaciju u punu funkciju stavljena sredstva utrošena za navedena namjene. 1. - 3.000.000 eura 2. - 4.500.000 eura
Evaluacija rada i izrada plana saradnje dnevnih boravaka sa školama, resursnim centrima i drugim uslugama u zajednici u skladu sa UNCRPD.	MRSS	2019	2025	ZzSDZ uradilo Analizu rada dnevnih centara. Radi se na povezivanju vrtića, škola, centara za dnevni boravak.	Nadalje primijeniti preporuke Analize	Planirano 50.000, aktivnost realizovana kroz redovan opis poslova.
Strateški cilj 3: Podržati i unapređivati kvalitet inkluzivnog obrazovanja kroz jačanje školskih politika, kulture i prakse						
Izrada modula i implementacija kontinuiranih aktivnosti stručnog usavršavanja na radnom mjestu u školi za nastavnike, stručne saradnike i članove uprave škola u vezi sa inkluzivnom praksom.	ZZŠ, CSO, obrazovno-vaspitne ustanove	2019	2025	U Katalogu CSO kao osnov objavljeno sedam programa stručnog usavršavanja nastavnika u oblasti Rad sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama. Na školskom portalu postavljen je materijali za čitanje/pisanje, potpomognutu komunikaciju, individualizaciju, specijalizovani radni materijal i sl. Prema planu prioriternih obuka Zavoda za školstvo realizovan je akreditovani seminar Metode i postupci u radu s djecom s autizmom za 40 nastavnika. NVO „Staze“ realizovale 14 obuka na temu „Unapređenje kvaliteta inkluzivnog obrazovanja“ za 284 iz 71 vrtića, osnovnih i srednjih škola čija je namjena razumijevanje odgovornosti nastavnika i njihova uloga u odnosu na asistenciju u nastavi.	Ubuduće obezbijediti kontinuitet aktivnosti, primjenu novih vještina	Ukupno za cio period očekivan trošak 60000 Prve dvije prikazane aktivnosti realizovane kroz redovan opis poslova 1.000 eura – planirano budžetom ZzŠ 11.263,61 eura MPS – sredstva kroz Konkurs Igre na sreću
Analiziranje, usklađivanje i sprovođenje plana i program inicijalnog obrazovanja	univerziteti	2019	2025	Oblast ljudskih prava obrađuje se kroz određene predmete: svi koji tretiraju	Ubuduće osavremenjivati	Planirano 25000 Aktivnost

nastavnika u skladu s modelom ljudskih prava.				oblast inkluzija, interkulturalnu pedagogiju, savremene sisteme u pedagogiji i drugi predmeti na pedagogiji, psihologiji, inkluziji, predškolskom vaspitanju-obrazovanju, učiteljskom program.	pristup	realizovana kroz redovan opis poslova
Izrada plana angažovanja resursnih centara i podružnica, kao i rasporeda obilazaka i usluga koje nude predškolskim ustanovama i školama.	MP, ZZŠ, RC	2019	2025	Urađen je plan podrške obilazaka obrazovno-vaspitnih ustanova. Specijalni edukatori i rehabilitatori u školama sa integrisanim odjeljenjima pružaju individualnu podršku učenicima koji pohađaju inkluzivno obrazovanje. Timovi za inkluziju (psiholog, pedagog, defektolog) koji su organizovani u školama sa integrisanim odjeljenjima organizovali su 14 radionica na kojima se promoviše jednakost i nediskriminacija. U školama kontinuirano organizuju radionice, diskusije, savjetovanja koja namijenjena roditeljima i nastavnicima.	Nadalje osigurati primjenu i kvalitet	Planirano za cio period 4500 800 eura 675 eura Donacija od UNICEF-a.
Izrada unaprijeđenog modela angažovanja mobilnih timova koji uključuje precizan opis posla, zaduženja, odgovornosti, koordinacije i sl.	ZZŠ	2019	2025	Organizovana radionica za definisanje vrsta i načina podrške mobilne službe vaspitno-obrazovnim ustanovama. Tokom 2019. godine angažovano 30 članova mobilnog tima koji su ukupno realizovali 1280 polusatnih aktivnosti⁵.	Ubuduće obezbijediti i pratiti primjenu novog modela	Planirano za cio period 18000 eura Utrošeno 975, donacija UNICEF-a 9.862 –budžet ZzŠ
Unapređenje metodologije eksternog utvrđivanja kvaliteta rada obrazovno vaspitnih ustanova sa indikatorima za inkluzivno obrazovanje i njeno usvajanje.	ZZŠ, CSO	2019	2025	Metodologija je pripremljena i očekuje se njeno usvajanje tokom prvog polugodišta naredne godine.		0 - Aktivnost realizovana kroz redovan opis poslova

⁵ Prethodno predstavljeno i kao model podrške, jer i predstavljaj tu vrstu usluga.

Unapređenje modela interne evaluacije i razvojnih planova škola koji uključuju principe inkluzije i univerzalnog dizajna za učenje.	ZZŠ, CSO	2019	2025	Nastavljena primjena paketa Indeksa inkluzivnosti. Škole procijenile dobre strane, segmente rada kako bi se unaprijedila inkluzivna kultura i praksa. Na osnovu indikatora škole uradile plan unapređenja inkluzivnog obrazovanja i realizovale pojedine aktivnosti.	Ubuduće obezbijediti koordinaciju i kvalitet nadzora	Planirano ukupno za cio period 5000 Utrošeno 0 jer je aktivnost do sada realizovana kroz redovne sadržaje i sredstva
Unapređenje baze podataka (MEIS) u dijelu inkluzivnih potreba i praksa.	MP	2019	2025	U toku inicijativa koja se sprovodi sa UNICEF, a kroz IPA projekat „Unapređenje obrazovnih program i usluga za zadovoljenje potreba marginalizovanih grupa” planirano je i unapređenje MEIS	Ubuduće obezbijediti i pratiti unos podataka u školama	Planirano 17000 30.000 eura kroz IPA projekat (izrada aplikacije i obuke).

Status realizacije: Aktivnost realizovana Aktivnost u toku Nerealizovana aktivnost

Preporuke za naredni period

U cilju realizacije specifičnih strateških ciljeva koji su postavljeni Strategijom u naredom periodu neophodno je nastaviti sa aktivnostima koje su planirane akcionim planom.

Naime, da bi se postigla obrazovna inkluzije treba da se stvore opšti preduslovi i podržavajući servisi djeci i porodicama. Zbog toga je važno poboljšati razumijevanje i odgovornost drugih sektora koji su podrška inkluzivnom obrazovanju, a s fokusom na dostupnost zdravstvene zaštite – u odnosu na promjenu paradigme, pristupa, stavova i stvaranja potrebnih preduslova da djeca i porodice dobiju primarnu podršku, prije svega na najranijem mogućem uzrastu djeteta – otkrivanje smetnje, podrška za prihvatanje, funkcionalni tretmani i dr.

Nadalje, potrebo je umrežiti aktivnosti pojedinih resora: usluge u okviru zdravstvene, socijalne i dječije zaštite, ali i onih koji funkcionišu u okviru NVO sa sistemom obrazovanja i vaspitanja. Tačnije, potrebno je nastaviti snaženje i/ili razvoj i unapređenje službi koje postoje ili su nedostajuće. Istovremeno razvijati saradnju tih usluga da bi sva djeca dobila jednake mogućnosti i razvojne uslove.

Kao osnov svemu je da se ujednači razumijevanje, primjena Modela ljudskih prava u svim sektorima, a početno zdravstvenom sistemu. Ovaj model znači promjenu stavova, pristupa, profesionalnog odnosa koji ne vidi problem u djetetu, njegovoj smetnji, već nalaže da se pristup usmjeri ka njegovom funkcionalnom osposobljavanju – prevazilaženje prepreka koje dodatno otežavaju i dovode dijete u situaciju spriječenost da učestvuje i ostvari razvoj. On ukazuje na ono što dijete može, način na koji ostvaruje uspjeh, kao i na ono što mu u spoljašnjoj sredini (stavovi, znanje, uslovi, ambijent, pristupi, metode rada, servisi) može biti prednost ili prepreka da efikasno funkcioniše.

Konačno, među profesionalcima, posebno nastavnom kadru koji neposredno radi s djecom uticati na kulturu odgovornosti, inicijativu, samopouzdanje, saradnju i kroz neposredno praćenje ih podržati da ojačaju i učvrste socio-emocionalne kompetencije.